

سیمای محیط‌زیست و صیانت آن از منظر آموزه‌های دینی

حسین محمدی

استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران

تاریخ تصویب: ۱۴۰۲/۰۸/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۱۵

چکیده

انسان در آموزه‌های دینی به عنوان اشرف مخلوقات برای رشد و تعالی خود به محیط‌زیست سالم نیازمند است. این تحقیق به دنبال تصویر روش توصیفی-تحلیلی سیمای محیط‌زیست در آموزه‌های اسلام و ارائه راهکارهایی موثر در باب صیانت از محیط‌زیست می‌باشد. از این رو، فرضیه تحقیق این است که بسیاری از آموزه‌های دین مقدس اسلام و سایر ادیان در خصوص عالم هستی و طبیعت، به‌خصوص محیط‌زیست، وارد شده و از آن به‌عنوان یکی از نعمت‌های الهی یاد شده و بر صیانت و استفاده درست از آن تاکید گردیده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که دین مبین اسلام به درستی در مورد سیمای محیط‌زیست دستورات و احکامی را بیان نموده است. در دیدگاه اسلام، زمین ملک خداست و انسان نماینده خدا در زمین است. لازمه نماینده بودن انسان در زمین، تبعیت و پذیرش بار امانت الهی است. از نظر اسلام، انسان‌ها وظیفه دارند موجبات آرامش، تربیت و سروسامان دادن به طبیعت و حیات‌وحش و حفاظت از آن را با شناخت لازم و کافی فراهم نمایند. از این تحقیق نتیجه گرفته می‌شود که انسان‌ها در شناخت و درک محیط‌زیست نیاز به آگاهی و آموزش بسیاری دارند تا بتوانند ارتباطات واقعی و اصولی با محیط‌زیست را درک نمایند. انسان در مقام خلیفه‌ی الهی نمی‌تواند هرآن گونه که تمایل دارد با محیط‌زیست پیرامون خود، برخورد و از آن استفاده نماید و برای ایجاد یک محیط‌زیست مطلوب، آگاهی و آموزش افراد جامعه از موارد مهم و ضروری به‌نظر می‌رسد.

کلید واژه‌ها: اسلام، محیط‌زیست، انسان، اخلاق محیط‌زیستی.

سرآغاز

دین اسلام و عمل به آموزه‌های نجات بخش آن می‌تواند ما را در شناخت هر چه بهتر سیمای محیط‌زیست و صیانت آن یاری نماید. با توجه به این‌که، دین از مولفه‌های تمدن‌ساز تشکیل شده و در نهادینه‌کردن اخلاق در جوامع بشری نقش قابل‌توجهی دارد؛ بنابراین، می‌تواند انسان را در جهت فرهنگ‌سازی حفظ محیط‌زیست از بحران، یاری نماید. از منظر دین اسلام و آموزه‌های قرآن، انسان خلیفه خدا بر روی زمین تلقی گردیده و خداوند همه چیز را برای انسان خلق کرده است؛ از سویی دیگر، انسان امانت‌دار خداوند معرفی شده است و طبیعت و محیط‌زیست از نعمت‌های خدادادی و آیات الهی محسوب می‌گردد و حفظ آن وظیفه دینی هر فرد مسلمان می‌باشد. به نظر می‌رسد، توجه و عمل به آموزه‌های دینی می‌تواند راه برون‌رفت بشر از معضل محیط‌زیستی باشد.

امروزه بحران محیط‌زیست تا حدی گسترده و عمیق گردیده است که حیات انسان و سایر موجودات بر کره خاکی را به مخاطره انداخته و یکی از دغدغه‌های اساسی جوامع بشری تلقی می‌گردد. (صالحی و امامقلی، ۱۳۹۱؛ Bourdeau., 2004). در عصر حاضر، تلاش‌های بشریت در جهت حل بحران محیط‌زیست، با وجود اجماع دولت‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد، نتوانسته است کارایی لازم را داشته باشد و همچنان با روند افزایشی مشکلات محیط‌زیستی مواجه هستیم (محمدی و همکاران، ۱۳۹۹). این درحالی است که حتی کشور ما نیز با وجود رشد و پیشرفت روزافزون همچنان، در معرض آفت‌های زیست‌محیطی قرار دارد و به احتمال زیاد، در آینده‌ای نزدیک ما شاهد بحران‌های محیط‌زیستی ناشی از فرآیند صنعتی‌شدن خواهیم بود که عرصه توسعه را برای ما تنگ‌تر خواهد نمود، اگرچه، هم‌اکنون نیز نشانه‌هایی از این بحران‌ها و اثرات آن مشاهده می‌شود (کاویانی‌راد، ۱۳۸۹).

این تحقیق سعی بر این دارد ابتدا، با تکیه بر آموزه‌های دینی به تبیین سیمای محیط‌زیست بپردازد و سپس راهکارهایی که در جهت حفظ محیط‌زیست در منابع دینی وارد شده است را احصاء و معرفی کند.

قلندریان و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله خود با عنوان مطالعه تطبیقی رابطه‌ی انسان و محیط‌زیست در تفکر توسعه‌پایدار و تفکر اسلامی، بحران‌های محیط‌زیستی را یکی از مهم‌ترین

چالش‌هایی نام بردند که جامعه‌ی بشری با آن‌ها مواجه هستند. آن‌ها بیان داشتند که مکاتب گوناگون برای حل این بحران‌ها راه‌حل‌های مختلفی را ارائه نموده‌اند؛ از جمله توسعه‌پایدار، حفاظت‌گرایی، صیانت‌گرایی، اخلاق زمین، نیک‌داری و پایداری. اما با وجود راه‌حل‌های ارائه شده، بحران‌های محیط‌زیستی ادامه دارند و به واسطه‌ی بهره‌برداری بیش‌تر از منابع تشدید شده‌اند. این تحقیق در پاسخ به چرایی وجود بحران‌های محیط‌زیستی با وجود تشکیل نهادهای مرتبط و فراگیرشدن مفاهیم مرتبط با توسعه پایدار و واکاوی جایگاه محیط‌زیست و چگونگی رابطه انسان با آن در اندیشه اسلامی انجام شده است.

پوراحمد و حیدری (۱۳۹۵)، مقاله‌ای با عنوان بررسی آلودگی‌های محیط‌زیستی در کشورهای جهان اسلام ارائه دادند. آن‌ها بیان نمودند آلودگی‌های محیط‌زیست یاز چالش‌های اصلی و مهم جهان، به ویژه جهان اسلام است. آلودگی محیط‌زیست، پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب و هوا، خاک یا زمین است، به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیک آن را به طوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده، گیاهان، آثار یا ابنیه مضر باشد، تغییر دهد. هدف پژوهش حاضر بررسی آلودگی‌های محیط‌زیستی در کشورهای جهان اسلام است. نتایج به دست آمده نشان داد که کشورهای جهان اسلام با چالش‌ها و آلودگی‌های محیط‌زیستی مختلفی روبه‌رو هستند. همچنین، نرخ بسیار سریع رشد شهری در منطقه و تمرکز جمعیت در مناطق شهری منجر به افزایش آلودگی هوا می‌شود.

نبوی و شهریار (۱۳۹۳)، در مقاله خود با عنوان دین، اخلاق و محیط‌زیست در مورد بحران‌های محیط‌زیستی بیان داشتند که در حال حاضر، وخامت بحران‌های محیط‌زیستی تا حدی است که حیات انسان و سایر موجودات بر کره خاکی را به مخاطره انداخته است. از این‌رو تبیین اخلاق محیط‌زیستی بر اساس مفهوم خداآوری می‌تواند رهیافت فراگیرتری نسبت به تعالی انسان با محیط‌زیست طبیعی فراهم آورد. نتایج این پژوهش نشان داد که رابطه مستقیم و معناداری بین متغیرهای احساس مسئولیت، اخلاق محیط‌زیستی و احیای ارزش‌های دینی و متغیر حفظ محیط‌زیست وجود دارد.

اکبری‌راد (۱۳۹۲)، نویسنده در مقاله خود با عنوان نقش تعالیم در کاهش بحران‌های محیط‌زیستی، تخریب محیط‌زیست در سراسر جهان را یکی از سه دغدغه اصلی انسان بر می‌شمارد. او در مقاله

روش تحقیق

روش تحقیق از نوع بنیادی و توصیفی خواهد بود و به توصیف عینی، واقعی و منظم ماهیت سیمای محیط‌زیست و اخلاق محیط‌زیستی و حفاظت و جلوگیری از تخریب از منظر اسلام پرداخته است.

در این تحقیق با استفاده از منظر اسلام و آموزه‌های دینی در مورد شاخص‌های محیط‌زیست به بحث و تبادل نظر پرداخته شده است. در این پژوهش مطالب جمع‌آوری شده در قالب روش توصیفی و تحلیلی و بر اساس رابطه علی و معلولی مورد بررسی قرار گرفته است. برای جمع‌آوری مطالب مختلف از کتب، مقالات، سایت‌های اینترنتی و تهیه فیش‌برداری‌های مرتبط با موضوع پایان‌نامه استفاده شد (محمدرلو و همکاران، ۱۳۹۹).

سیمای محیط‌زیست

محیط‌زیست شامل تمام مواردی می‌باشد که در اطراف ما قرار دارد که روی آن‌ها می‌توانیم تأثیر بگذاریم و آنها نیز ما را متأثر سازند (بخشکی، ۱۳۸۱). زاکس محیط‌زیست را از یک سو به میزان عملکرد منابع طبیعی معطوف دانسته و از طرف دیگر، آن را معطوف به کیفیت محیط‌زیست می‌داند که عاملی مهم در شکل‌گیری کیفیت زندگی محسوب می‌گردد و علاوه بر این، تعیین‌کننده کمیت و کیفیت منابع تجدیدشونده نیز می‌باشد (زاکس، ۱۳۷۳).

هانلی و همکاران (۱۹۹۷)، محیط‌زیست را به مثابه لایه‌ای نازک روی سطح زمین در نظر گرفتند که حیات و زندگی در آن جریان دارد و شامل تمام گیاهان و جانوران روی زمین می‌باشند. بر این اساس بیان نمودند: «محیط‌زیست شامل تمام اشکال حیات، منابع انرژی و معدنی، استراتوسفر و تروپوسفر می‌شود» (هانلی و همکاران، ۱۹۹۷).

موجودات زنده به عنوان رکن اصلی در محیط‌زیستی، با یکدیگر و با محیط غیرزنده خود ارتباطی متقابل دارند. ارتباط بین موجودات اعم از زنده و غیرزنده در زیست‌بوم، برای بقای محیط‌زیستی آن‌ها الزامی می‌باشد و همچنین تکمیل‌کننده چرخه طبیعی محیط‌زیست نیز به‌شمار می‌روند. این ارتباطات در محیط‌زیست، شامل ارتباط غذایی، ارتباط رقابتی، ارتباط همزیستی (مهم‌ترین نوع ارتباط بین جانداران جهت حفظ و بقا

خود تأکید می‌کند؛ از منظر اسلام، مالک مطلق طبیعت و مخلوقات، خداوند متعال و انسان خلیفه او بر روی زمین است. خلیفه و نماینده بودن انسان اقتضا می‌کند که تصرف او در زمین همانند تصرف امانت‌دار باشد. طبیعت ملک خاص هیچ یک از نسل‌های بشری نیست تا هر طور که خواست در آن تصرف کند، بلکه میراث همه بشر است که از نسلی به نسل دیگر به ارث می‌رسد. از منظر قرآن کریم همان‌طور که انسان دارای کرامت است، همه موجودات طبیعت نیز مقدسند؛ زیرا همه اجزای طبیعت تسبیح‌گوی حق هستند. احکام اسلام درباره محیط‌زیست فراوان و متنوع است. انسان به موجب این احکام موظف است از آلوده کردن آب و خاک و هوا پرهیز کرده، درخت کاشته و با حیوانات با رأفت و مهربانی رفتار کرده، از آنها حمایت کند و تنوع‌زیستی را برهم نزند.

ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰)، در مقاله خود با عنوان بررسی عوامل فرهنگی موثر بر حفظ محیط‌زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران)، بیان داشتند که طبیعت و محیط‌زیست موهبتی خداوندی است که از مجموعه موجودات، منابع و عوامل و شرایط هماهنگی که در اطراف هر موجود زنده وجود دارد و ادامه حیات به آن وابسته است به وجود می‌آید. از نظر ایشان، محیط‌زیست، محل زندگی و تأمین‌کننده اصلی‌ترین نیازهای انسان است و پدیده‌ای می‌باشد که هر روز بر اهمیت آن افزوده می‌شود.

ضرورت پژوهش حاضر با ذکر نکاتی چند روشن می‌شود. تردیدی نیست که امروزه بحران‌های مربوط به محیط‌زیست، اعم از: تخریب، آلودگی کاهش کیفیت محیط‌زیست، به واسطه رشد تکنولوژی تشدید یافته است. همچنین در سال‌های اخیر، مسایل و مشکلات زیستی مورد توجه حکومت‌ها و بسیاری از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان قرار گرفته است و انجمن‌های زیادی برای حفاظت از محیط‌زیست ایجاد شده‌اند، اما توفیق چندانی در این زمینه نداشته‌اند. این امر اقتضا می‌کند از قابلیت‌های نهفته در آموزه‌های دینی، که پیرامون محیط‌زیست و اهمیت و حفظ و نگهداری آن وجود دارد، یاری گرفته شود. گرچه در این زمینه تحقیقات بسیاری از منظر دینی شده است، اما جای تحقیقی که منحصراً و به صورت جزئی به این امر بپردازد، خالی است. وجه ضرورت و نوآوری تحقیق حاضر از این جهت است.

در تقابل با موجودات مهاجم و عوامل غیرزنده) است (شیخی، ۱۳۸۰).

سیمای محیط‌زیست از دیدگاه اسلام

در دیدگاه اسلام، زمین ملک خداست و انسان‌ها همگی بندگان خدا محسوب می‌شوند و هیچ فردی مالکیت مطلق و همیشگی ندارد. مالکیت در بینش اسلام، شرایط و ضوابطی دارد که این ضوابط گویای توسعه پایدار می‌باشد (غنیمی، ۱۳۶۹).

موجودات طبیعی از منظر قرآن کریم، موجوداتی بی‌روح و بی‌جان نیستند، بلکه جان داشته و می‌توانند با طبیعت مأنوس شوند. قرآن کریم این موجودات را مقدس دانسته و هیچ‌گاه قداست و معنویت از آن‌ها منفک نمی‌سازد. از جمله مهم‌ترین وظایفی که در خلال دستورات شرع، برای مسلمانان مشخص شده است؛ پرداختن به عواملی همچون اصلاح در زمین و اجتناب از فساد در آن است. آیات متعددی از قرآن کریم انسان را از فساد در زمین برحذر داشته و به اصلاح (به‌عنوان عملی صالح) امر می‌کند (اکبری‌راد، ۱۳۹۱).

احکام اسلام درباره محیط‌زیست فراوان و متنوع است. انسان به موجب این احکام موظف است از آلوده کردن آب و خاک پرهیز نماید درخت بکار و حیوانات را با رأفت و مهربانی تربیت کند؛ از آنان حمایت کند و زیستگاه و آشیانه آنان را از تباهی و آلودگی حفظ نماید (نجفی، ۱۳۶۷). بدون حضور حیوانات و گیاهان، حیات انسان‌ها و سایر گونه‌های دیگر، غیر ممکن می‌گردد. در واقع، خلق هیچ‌یک از آن‌ها عبث و بیهوده نبوده و به دلیل وجود تفاوت‌های آشکار و پنهان در آن‌ها، غیرقابل جایگزین هستند (ابوبکر و همکاران، ۲۰۰۶).

بدون شک بحران‌های محیط‌زیستی معاصر، زاینده اندیشه‌های مادی‌نگر و سلطه‌جو و معلول کژاندیشی فکری و جهل انسان در هستی است، آشفتگی و بی‌نظمی زندگی و جامعه و بحران‌های محیط‌زیستی حکایتی روشن از آشفتگی درون انسان‌هاست و تنها در صورت تحقق صلح و طراوت محیط‌زیست در درون آدمیان ممکن خواهد بود.

بر طبق آیات قرآن، خداوند قدرت و امکانات لازم را در اختیار انسان قرار داده است و او را مکلف به عمران و آبادانی زمین نموده است. به نظر می‌رسد انسان معاصر نیازمند بازنگری در شیوه برخورد خویش با محیط‌زیست است و می‌توان این نگرش اصیل را از آموزه‌های وحیانی طلب نماید (نبوی و شهرداری،

۱۳۹۳).

عالم هستی برپایه نظم و اصلاح استوار است و علی‌رغم تضادی که در اجزای آن دیده می‌شود، تألیف و هماهنگی فراوان دارد. از این‌رو، جریان این نظام به سوی اهداف صالح می‌باشد. در صورت خروج هر یک از این اجزا از مدار خود، میان آن و سایر اجزای این جهان تداخل ایجاد خواهد شد. این در حالی است که اگر توانستند جزء نامنظم را به مدار اصلیش بازگردانند چه بهتر، و الا آن را نابود می‌کنند، تا نظام به خط سیر خود ادامه دهد (طباطبایی، ۱۳۸۳).

بنابراین، انسانی که جانشین خداوند است باید از هرگونه ظلم و خودخواهی به دور باشد و در این میان همه اشیاء باید به نحو مطلوب و در جهات کمال هدایت شوند؛ از نظر اسلام، هدف نهایی، ساخت محیط برای زیست نمی‌باشد؛ بلکه محیط باید به حالتی از کمال درآید و انسان در مقام خلیفه الهی باید بار امانت الهی را که پذیرفته به دوش بکشد. همچنین طبیعت موجودی است هوشمند و دارای ملکوت که اگرچه برای انسان خلق شده است؛ اما انسان نمی‌تواند هرآن گونه که تمایل دارد برخورد و از آن استفاده نماید.

اصول محیط‌زیستی مکتب اسلام

بر اساس آیات و روایات می‌توان گفت که تمامی مقررات محیط‌زیستی به نحوی در کلام خداوند باریتعالی، فرستاده او (خاتم انبیاء) و ائمه معصومین (ع) گنجانده شده و در واقع اساس و بنیاد علوم مختلف در دین اسلام آمده، اما استخراج و استفاده از آن‌ها برحسب شرایط روزگار به عهده علما و اندیشمندان گذاشته شده است (فاروق، ۲۰۰۶).

قبل از وارد شدن به بحث حفاظت محیط‌زیست در اسلام، باید اصول و دستوراتی که در این مکتب وجود دارد را بشناسیم و بدانیم که عملی نمودن آن دستورات در کردار، گفتار و پندار انسان‌ها لازم و ضروری است؛ زیرا یک مسلمان آگاه زمانی که می‌خواهد از عالم طبیعت تحلیلی داشته باشد باید آن اصول را در نظر بگیرد و به آن‌ها پایبند باشد، که این اصول عبارتند از:

الف- هدف از خلقت

خداوند متعال هر موجودی را که خلق نموده با توجه به نقش و کارکردی که دارد، وظایفی را به آن‌ها محول نموده، که بخشی از این وظایف خدمت به انسان‌هاست. به بیانی دیگر، همه

پیامبر درخواست کردند که برای اثبات حقانیت خود از درختی که آنجا بود بخواهد که از ریشه کنده شود و در پیش روی پیامبر بایستد، پیامبر به درخت اشاره کرد و فرمود: «ای درخت اگر می‌دانی که من پیامبر خدایم از زمین با ریشه‌های بیرون بیا و به فرمان خدا در پیش روی من قرار بگیر. درخت این عمل را انجام داد» (نهج‌البلاغه).

این عمل درخت دلیل بر این است که نباتات نیز دارای شعور هستند و یا بانگ خروس و دیگر پرندگان در صبحگاهان که به تسبیح خداوند مشغول هستند، گویای ذی شعور بودن آن‌هاست. آیا حق این نیست که انسان از این مظاهر درس بندگی بیاموزد.

ج- سنت الهی

برای آن که فهم گسترده‌تری از مفهوم حیات در زمین داشته باشیم، لازم است تا قوانینی را که خالق هستی وضع نموده درک کنیم و به آن‌ها احترام بگذاریم. خداوند متعال ناظر جهان است و اوست که ما و سیاره زمین را به منظوری که خود به آن واقف است، آفریده. پیامبران را برای ارشاد و کمک به تعالی روح ما فرستاده است؛ روحی که در زمان مرگ جسمانی از بین نمی‌رود. از همه مهم‌تر این که، او خدایی است واحد و نسبت به تک‌تک مخلوقاتش بخشش و علاقه دارد. یکی از معیارهایی که بر اساس آن خداوند ما را مورد قضاوت قرار می‌دهد، محبت مؤثری است که او انتظار دارد آن را نسبت به تمام مخلوقاتش انجام دهیم. پس باید بدانیم که راه حل تمامی مشکلات ما در روی زمین، در گرو تسلیم کامل انسان به اراده خدا و تلاش در راه انجام آن اراده است؛ اراده‌ای که او از طریق قوانین طبیعی آن را بیان می‌کند (خالد، ۱۳۷۸).

د- امانتداری انسان

خداوند متعال زمین و آسمان را آفرید و انسان را برای بهره‌گیری مطلوب از آن به وجود آورد. با توجه به قدرت آفرینندگی و ابتکاری که در وجود انسان به ودیعت نهاد، وی را برای تغییر مثبت چهره زمین برگزید و از تخریب و نابودی طبیعت برحذر داشت (سلطانی، ۱۳۷۹). پس آفرینش طبیعت هدیه الهی برای تمام انسان‌ها در تمام اعصار است و در هر زمانی در اختیار عده‌ای خاص از افراد بشر قرار می‌گیرد و از آنجا که مالک حقیقی خداوند است، پس انسان‌ها مالک این هدیه هستند و اجازه دارند که معقولانه و به اندازه نیاز از آن بهره‌برداری نمایند و

موجودات عالم در این دنیا با یکدیگر در تعامل هستند و از همدیگر تأثیر می‌پذیرند، که در واقع ارتباطات متقابل است و هر کدام می‌توانند در خدمت یکدیگر باشند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تمام نظام هستی با یک نظم و ترتیب خاصی در ارتباط با خداوند متعال در حال حرکت است و بهترین و صحیح‌ترین راه‌ها، راهی است که به سوی او منتهی شود و دیگر راه‌ها به بیراهه رفتن است. با این اوصاف، حرکت بر اساس محوریت بشر منتهای خداوند به معنای محور قرار دادن هوی و هوس است، که نتیجه‌ای جز فساد و نابودی در بر ندارد؛ زیرا تمایلات هوس‌آلود همیشه یک بُعدی بوده و یکی از دلایل نابودی و تخریب محیط‌زیست هم همین برنامه‌های یک بُعدی بوده است، که دیگر ابعاد، هرگز در مورد آن بررسی نمی‌شود.

ب- شعور همگانی

خداوند متعال انسان را تنها موجود دارای شعور در جهان خلق نکرده، بلکه موجودات زنده دیگری هم هستند که دارای شعوراند. صدرالمتألهین شیرازی معتقد است که هر موجودی به ازای وجودش شعور دارد و تمامی موجودات حتی جمادات، اگرچه ظاهراً زنده نیستند، ولی در حقیقت زنده و آگاه و گویای تسبیح حق‌اند و جمال و جلال حق را می‌نگرند و آگاهی کامل به خالق و مبدأ وجود دارد (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۳).

یکی از صفات جمیله پروردگار، صفت اختیار و ادراک است. از این‌رو آفریدگاری که هوشمند و دارای اختیار است، آفریدگانی باهوش و مختار خلق می‌کند تا راه کمال‌یابی به سوی حق رفتن را طی نمایند و این گرایش کمال‌یابی نه تنها در انسان، بلکه در همه موجودات دیگر نیز وجود دارد؛ زیرا این فطرت کمال‌گرایی از همان ابتدا در نهاد آن‌ها گذاشته شده است، پس تمام موجودات عالم هستی از درختان، گیاهان، آب‌ها، سنگ‌ها، علف‌ها، زراعت‌ها و غیره مظاهر این طبیعت هستند.

دکتر نصر در کتاب نیاز به علم مقدس می‌گوید: «متفکران مسلمان به طبیعت عشق می‌ورزیده‌اند، چرا که می‌توانسته‌اند راز و نیاز تمام مخلوقات عالم طبیعی را به درگاه خداوند بشنوند. قرآن می‌فرماید: «هیچ چیز نیست مگر آن که در حال ستایش، تسبیح خداوند هستند.» (قرآن کریم). نصر می‌گوید: این تسبیح که نیایش همه اشیاء هم هست، ریشه خود وجود آن‌هاست (نصر، ۱۳۹۷).

حضرت علی (ع) در خطبه ۱۹۲ قاصعه می‌فرماید: «مشرکین از

الف- اصل عدالت در محیط‌زیست

عدالت این است که حق هر موجودی، چنان که شایسته اوست ادا شود. این تعریف جامع شامل انسان‌ها، حیوانات، گیاهان و حتی اشیای به ظاهر بی‌جان، مانند آب، سنگ و خاک نیز می‌شود. عمده‌ترین مصادیق محیط‌زیستی که به عدالت ارتباط دارد، را می‌توان در محدوده‌های زیر فهرست نمود:

الف. برهم‌خوردن نظام اکوسیستم طبیعت توسط انسان که به معنای بر هم‌خوردن حقوق عناصر محیط‌زیستی و در واقع تهی‌شدن منابع طبیعی توسط انسان از انرژی، ذخایر زیرزمینی و مواد غذایی و به طور کلی منابع تجدیدناپذیر است (حلم سرشت ودل پیشه، ۱۳۸۲).

ب. آلودگی عناصر اصلی تغذیه انسان یعنی آب و خاک، هوا و تجمع مواد زاید و آلوده‌کننده‌ها که حق حیات موجودات زنده از جمله انسان را از آنان سلب می‌کند.

ج. استفاده از مواد اولیه و ذخایر کره زمین به منظور ساخت سلاح‌های مرگبار و یا دیگر کالاهای غیرمفید و زیان‌بار برای بشر که در حقیقت استفاده‌ی نابحق از مواد فوق‌زمینه بحران محیط‌زیست را بوجود آورده است (فغفور مغربی، ۱۳۸۸).

ب- اصل امنیت در محیط‌زیست

امنیت نقش بسیار مهمی در محیط‌زیست دارد. اگر چه تا انسان آن را از دست ندهد قدرش را نمی‌داند. «امنیت و سلامتی دو نعمتی است که برای همه ناشناخته است و تا زمانی که از دست ندهاند بی‌اهمیت وجودی آن‌ها نمی‌برند.» (مجلسی، ۱۴۱۳). امام علی (ع) رفاه و آسایش و پیشرفت مادی و معنوی زندگی را در سایه وجود امنیت می‌داند و در کلام دیگری می‌فرماید: هیچ نعمتی آرامش بخش‌تر از امنیت نیست (آمدی، ۱۳۶۰).

ج- اصل لاضرر در محیط‌زیست

این اصل در حقیقت روح حاکم بر همه قوانین اسلامی است. به موجب اصل لاضرر، در اسلام زیان‌رساندن به دیگران، به هیچ وجه مشروعیت ندارد؛ چه در مرحله وضع قانون و چه در مرحله اجرای آن. بنابراین، اگر قانونی به تصویب برسد که موجب ورود زیان به فرد یا جامعه شود و یا در مرحله اجرا موجب زیان گردد، از نظر اسلام مشروعیت ندارد. طبق قاعده‌ی لاضرر هرگونه تصرف، تغییر و بهره‌برداری از جامعه انسانی و طبیعت که موجب تضییع حقوق دیگران شود از نظر اسلام ممنوع و مردود است.

کسی نمی‌تواند افراد را از این حق واقعی‌شان محروم نماید. پس انسان ضامن استفاده صحیح از طبیعت است؛ زیرا اگر بخواهد آسیبی به محیط‌زیست برساند، دیگران را از حق و حقوق الهی‌شان محروم ساخته و در واقع خیانت در امانت نموده و در برابر پروردگار مسئول است.

اسلام و اصول اخلاقی محیط‌زیست

پیشرفت ظاهری موجود عملاً منجر به بهره‌گیری برخی اشخاص یا مؤسسات و کشورهای محدود از این پیشرفت‌ها شده است، سرمایه‌ها، امکانات و رفاه خود را چند برابر کرده‌اند؛ اما در مقابل، طبیعت تخریب شده و آلودگی زمین، آب و هوا و محیط‌زیست جهان گسترش یافته است.

به هر حال، امروزه سیاستمداران غرب هم ملزم به رعایت مسایل محیط‌زیست هستند. لاقلاً از این به بعد ناگزیر هستند این امر را رعایت کنند، چون افکار عمومی غرب احساس خطر کرده است و توده‌های میلیونی مردم در این امر دخالت می‌کنند. تقریباً در تمامی کشورهای توسعه‌یافته احزاب طرفدار محیط‌زیست و اکولوژیست‌ها قدرت یافته‌اند و مردم احساس خطر می‌کنند و در حقیقت این مردم هستند که برای حفظ طبیعت و سلامت و محیط خود، سرمایه‌داران و سیاستمداران را ملزم به رعایت مسایل محیط‌زیستی می‌نمایند (پاپلی یزدی، ۱۳۷۴).

موضوع دیگر در بحران محیط‌زیست، افزایش بی‌رویه جمعیت است. در منابع اسلامی درباره افزایش جمعیت مسلمانان به عنوان یک امتیاز روایاتی داریم. در شرایط زمانی خاصی و در موقعیت مکانی ویژه‌ای، افزایش جمعیت می‌تواند باعث رشد و پیشرفت جامعه و بهبود زندگی گردد. همین ابزار رشد و توسعه و قدرت، اگر از حد و مرز خود خارج شود می‌تواند به صورت یک اهرم ویرانگر نیروهای اقتصادی و پشتوانه‌های فرهنگی و علمی درآید. از منظر اسلام افزایش جمعیتی مطلوب است که با کیفیت همراه باشد؛ یعنی اگر امکان تربیت آن‌ها و فراهم‌کردن شرایط ازدواج، شغل و مسکن نباشد، افزایش جمعیت موجب ذلت جامعه اسلامی می‌گردد. رشد بی‌رویه جمعیت، تصویری فاجعه‌بار را به صورت فقر و گرسنگی، بیکاری و ویرانی محیط‌زیست ارائه داده و به از دست دادن تدریجی مواد خام مانند نفت و گاز منجر می‌گردد (فغفور مغربی، ۱۳۸۸). توجه به محیط‌زیست را باید بر اساس تعریف آن که شامل همه انواع محیط می‌باشد، مورد بازخوانی قرار داد و مهم‌ترین اصول آن عبارتست از:

با خواست خداوند است، چراکه خداوند ابداً فساد را دوست ندارد و هرگز در مشیت ازلی نخواسته است که فساد کنند. نکته قابل توجهی که در این مبحث بایستی ذکر شود، رفتارهایی است که منجر به بروز فساد در عرصه محیط‌زیست می‌گردند. این‌گونه رفتارها نیز با توجه به ماهیت فسادانگیزشان در تضاد با اصول ارزشی اسلام است و بدون شک، نهی خداوند شامل آنها نیز می‌شود.

آلوده کردن آب، خاک و هوا نیز در صورتی که عرصه حیات زیست‌مندان مختلف زمینی را دچار اختلال نماید و نظام آراسته و صالح جاری در عرصه محیط‌زیست را دچار اختلال نماید از مصادیق بارز فساد و رفتارهای ناهنجار محیط‌زیستی تلقی می‌گردد (فغفور مغربی، ۱۳۸۸).

خ- اصل توسعه فضای سبز

با توجه به این‌که، بشر انس خاصی با طبیعت دارد و دنیا زیستگاه موقت انسان است، باز از درخت و سبزه دور نبوده و کشاورزی اولین صنعتی است که خداوند پس از هبوط انسان به زمین به وی یاد داده است تا به آبادانی زمین بپردازد و در حقیقت نماد آبادانی زمین، مراتع، جنگل‌ها، باغ‌ها و مزارعی است که به وجود آمده است. خداوند متعال به انسان مأموریت داده است که به آبادانی زمین بپردازد: «اوست که شما را از زمین آفرید و آبادی آن را به شما واگذاشت» (قرآن کریم).

چالش‌های محیط‌زیستی جهان اسلام

در حال حاضر مسائل محیط‌زیستی یکی از مهم‌ترین مسائل مطرح در سطح جهانی و ملی در بسیاری از کشورهای دنیاست. داشتن اطلاعات کافی از وضعیت محیط‌زیست کشورها و بررسی روند تغییرات محیط‌زیستی یکی از موضوعات مورد توجه مجامع جهانی طی سال‌های اخیر بوده است. آلودگی‌های محیط‌زیستی نیز، از چالش‌های اصلی و مهم جهان، به ویژه جهان اسلام است.

جنگل‌زدایی و افزایش گاز CO₂ در اثر تخریب جنگل‌ها و افزایش آلودگی هوا، مشکلات محیط‌زیستی ناشی از پروژه‌های عظیم استخراج معدن، وجود رویدادهای جوی نامطلوب و آسیب‌پذیری منطقه در برابر صدمات ناشی از طوفان، افزایش خطرات محیط‌زیستی ناشی از تغییرات اقلیمی، از جمله چالش‌ها و آلودگی‌های محیط‌زیستی در کشورهای آسیای جنوب‌شرقی به

ریختن زباله در مکان‌هایی زیان‌آور برای انسان و محیط‌زیست، بهره‌برداری غیرمجاز از ذخایر طبیعی مانند نفت و گاز، ایجاد آلودگی از طریق خودروهای دودزا و یا کارخانجات غیراستاندارد و ایجاد آلودگی صوتی را می‌توان از مصادیق مسایل محیط‌زیستی بر شمرد که در قالب قاعده لاضرر می‌توان مورد بحث قرار داد (فغفور مغربی، ۱۳۸۸).

د- اصل دعوت به حفاظت از محیط‌زیست

وقتی که محیط‌زیست در اثر عملکردهای عده‌ای دچار انواع آلودگی‌ها می‌شود و یا وقتی که کره زمین دچار بحران‌های محیط‌زیستی مختلف می‌گردد، این مسایل تنها دامن انسان‌های بدکار و متخلف را نمی‌گیرد بلکه همه انسان‌ها باید بهای آن را بپردازند. بنابراین، هیچکس نمی‌تواند بگوید که چون وظیفه خود را انجام داده، از آثار ناگوار وظیفه ناشناسی‌های دیگران برکنار خواهد ماند، چرا که آثار این‌گونه مسایل اجتماعی، فراگیر است. این درست مانند آن است که در حدیث پیامبر (ص) آمده است، عده‌ای از مسافران یک کشتی، اقدام به انجام اعمالی نمایند که سوراخ شدن قسمتی از بدنه کشتی را در پی داشته باشد.

بر این اساس، در نظام تربیتی اسلام از دیده‌بانی و مراقبت از یکدیگر در جامعه و حفاظت و مراقبت از محیط‌زیست بشر تحت عنوان «امر به معروف و نهی از منکر» یاد شده است: «ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر و یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و اولئک هم المفلحون؛ باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی، و امر به معروف و نهی از منکر کنند و آنها همان رستگارانند.» (طوسی، ۱۴۱۵).

ح- اصل جلوگیری از تخریب محیط‌زیست

از دیدگاه اسلام فساد عام است و مقابله در برابر فساد راز بقای دین و انسانیت و نظام طبیعت تلقی شده است. قرآن تباهی امت‌های گذشته را نتیجه عدم برخورد خردمندان با فسادانگیزی می‌داند. خداوند متعال می‌فرماید: «و چون به قدرت و حاکمیت دست‌یابد می‌کوشد تا در زمین فساد کند و کشت و نسل را نابود سازد و خداوند فساد را دوست ندارد.» (قرآن کریم).

ابعاد مختلف بحران محیط‌زیستی که امروزه به حق، افکار جهانی را تحت تأثیر قرار داده، حاصل عصیانگری بشر در برابر نظام آراسته و صالح جاری در عرصه محیط‌زیست می‌باشد. این‌گونه اقدامات فسادانگیز چه از ناحیه فرد باشد و یا از حکومت، در تضاد

احکام اسلامی صریح و ثابتی وجود دارد و در مورد برخی دیگر از مسائل محیط‌زیستی باید با توسل به احکام کلی و عام، حکم موضوع و مسأله را یافت.

نقش تعالیم اسلام در کاهش بحران‌های محیط‌زیستی

امروزه، بحران‌های محیط‌زیستی بشر را از خواب غفلت بیدار کرده است، اما تلاش او در حل این بحران نتیجه‌ای نداشته است. راهکار نهایی این بحران و ایجاد روحیه مسئولیت‌پذیری برای حفاظت از محیط‌زیست، توجه به معنویت و تعالیم دینی و رهنمودهای اسلامی است.

از منظر قرآن کریم مالک و خالق یگانه، طبیعت و مخلوقات خداست (قرآن کریم). انسان خلیفه خدا بر روی زمین است (قرآن کریم). خلیفه و نماینده بودن انسان به طور طبیعی اقتضا می‌کند که تصرف او در زمین همانند تصرف امانت‌دار در امانت باشد. زمین از آن خدا و مردم همه بندگان او هستند. بنابراین، برای هیچ کس مالکیت دائمی قرار داده نشده است.

محیط و طبیعت میراث همه بشر و پشتوانه و اعتبار دائمی همه انسان‌هاست، که از نسلی به نسل دیگر به ارث می‌رسد. هیچ نسلی اجازه ندارد از طبیعت به نفع خود استفاده‌هایی بی‌جا کرده و آن را فرسوده، ضایع و آلوده کند. چنین رفتاری مغایر چیزی است که خداوند از ما خواسته است. لازمه امانت‌داری این است که همچنان که ما این محیط را پاک و سالم از نسل‌های پیش تحویل گرفته‌ایم، پاک و سالم به نسل بعد خود بسپاریم (اکبری‌راد، ۱۳۹۲).

از منظر قرآن کریم همان‌طور که انسان دارای کرامت است، (قرآن کریم) همه موجودات طبیعت نیز مقدس‌اند؛ زیرا همه اجزای طبیعت تسبیح‌گوی حق هستند. بر این اساس، انسان در مقابل همه چیز، از جمله حیوانات و طبیعت اطراف خود مسئولیت دارد. مهم‌ترین وظیفه انسان در قبال طبیعت اصلاح در زمین و اجتناب از فساد در آن است. یکی از وجوه اصلاح زمین، عمران و آبادی است (طبرسی، ۱۴۱۲).

احکام اسلام درباره محیط‌زیست، فراوان و متنوع است. انسان به موجب این احکام موظف است از آلوده کردن آب و خاک و هوا پرهیز کرده، درخت کاشته و با حیوانات با رأفت و مهربانی رفتار کرده، از آنان حمایت کند و تنوع‌زیستی را برهم نزند (نجفی، ۱۳۶۷).

به نظر می‌رسد که با رعایت تعلیمات دینی می‌توان جلوی

شمار می‌آیند. همچنین، رشد مداوم جمعیت و صنعتی‌سازی سریع، ورود آب آلوده به رودخانه‌ها، کاسته شدن آب رودخانه‌ها به علت بسته شدن سد بر روی آن‌ها، تخلیه سفره‌های زیرزمینی آب منطقه، کاهش سرانه سالانه آب در دسترس، آسیب‌پذیری چندین دلتای ساحلی، افزایش خطرات ناشی از گرمایش جهانی، از چالش‌ها و آلودگی‌های محیط‌زیستی در کشورهای آسیای جنوبی و مرکزی می‌باشند. علاوه بر این‌ها، از چالش‌های محیط‌زیستی می‌توان به آلودگی شدید هوا و آب، اختصاص بیش‌ترین مصرف سرانه آب در جهان در پیشرفته‌ترین کشورهای حاشیه خلیج و روی آوردن آن‌ها برای تأمین آب آشامیدنی خود به تصفیه آب دریا، خشک شدن تالاب‌ها و مرداب‌های عراق، کمبود آب در تمام کشورهای خاورمیانه به جز عراق، رویدادهای نامطلوب جوی در نتیجه تغییرات جوی و آلودگی هر چه بیشتر مناطق دریایی و ساحلی اشاره کرد. علاوه بر کشورهای آسیایی، در کشورهای آفریقای شمالی و ساحل نیز چالش‌ها و آلودگی‌های محیط‌زیست وجود دارد (پوراحمد و حیدری، ۱۳۹۵).

احکام محیط‌زیست در دین اسلام

مشکلات نوظهور محیط‌زیست موضوعات نوپیدای بدون سابقه بوده که مصادیق آن در گذشته وجود نداشته است؛ اما، با توجه به جامعیت و خاتمیت دین مبین اسلام و مفهوم آیه ۸۹ از سوره نحل که می‌فرماید: «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ» (این کتاب را که بر تو نازل کردیم بیانگر همه چیز است) (الجزیری، ۱۹۷۵).

در مبانی فقه اسلام می‌توان در جستجوی احکامی بود که به مسائل محیط‌زیست مربوط می‌شود. قبل از مطالعه این احکام باید متذکر شویم که بر اساس یک تقسیم‌بندی کلی در اسلام احکام دو دسته‌اند: یک دسته احکام خاص و صریح و دسته دیگر احکام عام و کلی. دسته نخست شامل احکامی است که یا به جنبه‌های ثابت و تغییرناپذیر زندگی انسان در ارتباط با یکدیگر مربوط است و دومین گروه از احکام به این علت وضع شده است که نیازهای زندگی بشر در هر عصری متفاوت است؛ در نتیجه باید احکامی وضع شود که جنبه کلی داشته باشد و در هر عصر با نیاز انسان‌های آن عصر مطابق باشد.

باید گفت که احکام مربوط به محیط‌زیست هم از گروه اول است و هم از گروه دوم، بدین معنی که نسبت به برخی از مسائل محیط‌زیستی که با زندگی و حیات بشر ارتباط مستقیم دارند،

۴. حق به تنهایی وجود ندارد و حقوق و تکالیف به هم آمیخته است.

۵. ضایع‌نمودن و تخریب محیط‌زیست تجاوز محسوب می‌شود محیط‌زیست سالم از نیازمندی‌های اصلی انسان برای رشد و تعالی خود محسوب می‌شود و تمام عوامل محیط‌زیست سالم باید در تعادل اکولوژیکی با یکدیگر قرار داشته باشند. در این محیط، موجودات زنده به عنوان رکن اصلی در محیط‌زیستی هم با یکدیگر و هم با محیط غیرزنده خود ارتباطی متقابل دارند. بنابراین، این نوع ارتباط برای بقای محیط‌زیستی الزام می‌باشد و همچنین تکمیل‌کننده چرخه طبیعی محیط‌زیست نیز به‌شمار می‌روند.

در ادامه پیشنهادهای جهت بهره‌مندی از نقش دین در عرصه شناخت و صیانت از محیط‌زیست ارائه می‌شود:

اول) تلاش در جهت آگاهی و معرفت نسبت به آموزه‌های دینی در باب طبیعت و محافظت از آن در میان عامه مردم. دوم) رسانه‌ها و جوب حفظ محیط‌زیست را در برنامه‌های مختلف و هنری خود، بخصوص در برنامه‌های کودک آموزش دهند تا کودکان از اوان کودکی با فرهنگ اسلامی در حفظ محیط‌زیست آشنا شوند.

سوم) آگاهی‌بخشی به دانش‌آموزان، دانشجویان، کارمندان و معلمان و اساتید در مدارس و دانشگاه‌ها، در کلاس درس و برنامه‌های متنوع دیگر، نسبت به تأکید اسلام به مسأله محیط‌زیست و حرمت و حفاظت از آن. همچنین برگزاری برنامه‌ها و کارگاه‌های عملی و عملیات میدانی می‌تواند به صورت عملی در اطلاع‌رسانی و نهادینه کردن نگاه اسلام به طبیعت، به خصوص محیط‌زیست برای گروه‌های مورد نظر، می‌تواند مفید واقع شود.

چهارم) تلاش در جهت فرهنگ سازی و آگاهی بخشی نسبت به محیط‌زیست و صیانت از آن در مجالس و مراسمات دینی، اعم از مساجد و تکیه‌ها و غیره، همچنین در مناسبت‌های دینی، اعم از اعیاد و جشن‌های اسلامی و مراسمات عزاداری، توسط روحانیون و ائمه جماعات و مداحان و مسئولین سازمان‌های مربوطه و سایر مدیران شهری.

پنجم) آگاهی عوامل سازمان‌های متصدی حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست، نسبت به آموزه‌های طبیعی قرآن کریم و تأکیدات پیشوایان دینی، تاثیر بسزایی در حفاظت از محیط‌زیست دارد.

بسیاری از بحران‌های محیط‌زیستی را گرفت. اگر با وجود تأکیدات دین مبین اسلام بر پاکیزگی، نظافت، رعایت حقوق طبیعت و تمامی زیست‌مندان آن، باز هم شاهد ناهنجاری‌های محیط‌زیستی در کشورمان هستیم؛ شاید به این دلیل است که مردم و مسئولان از آموزه‌های دینی یا آگاهی ندارند و یا اگر آگاهی دارند به آن‌ها عمل نمی‌کنند.

نتیجه‌گیری

پیوند انسان با طبیعت نوعی ارتباط اشتراکی و قراردادی برای تولید و مصرف و ادامه زندگی بوده است. انسان با تغییر در فن‌آوری‌ها همواره محیط‌زیست خود را تغییر می‌دهد و برای زندگی در محیط‌زیست تغییریافته حاصل از پیشرفت علم و فناوری، نیازمند آموزش و آگاهی است تا ارتباط مناسبی با محیط‌زیست پیرامون خود برقرار کند.

ارتباط انسان‌ها با محیط‌زیست هم از طریق «احساسات شخصی فرد» درباره طبیعت و هم از طریق «تعقل و آگاهی فرد» در مورد مسائل محیط‌زیستی صورت می‌پذیرد این دو اصل فرهنگ و بوم‌زیست جامعه انسانی را تشکیل می‌دهند. از نظر اسلام، هدف نهایی برای زیست، رسیدن به کمال در محیط پیرامون می‌باشد و انسان در مقام خلیفه الهی نمی‌تواند هر آن گونه که تمایل دارد برخورد و از آن استفاده نماید.

احکام اسلام درباره محیط‌زیست فراوان و متنوع است. اموری همچون، اصل عدالت در محیط‌زیست، اصل امنیت در محیط‌زیست، اصل لاضرر در محیط‌زیست، اصل دعوت به حفاظت از محیط‌زیست، اصل جلوگیری از تخریب محیط‌زیست و اصل توسعه فضای سبز از جمله آن‌هاست. انسان به موجب این احکام موظف است از آلوده کردن آب و خاک پرهیز نماید، به پدر و مادر خود مهربانی کند، باید درخت بکارد و حیوانات را با رأفت و مهربانی تربیت نماید.

رویکرد اسلام در مورد رابطه انسان و محیط‌زیست بر اساس اصول زیر استوار است:

۱. استفاده از طبیعت با رضایت مالک حقیقی (خداوند) مجاز است.

۲. انسان در مقام خلیفه الهی باید بار امانت الهی را که پذیرفته به دوش بکشد.

۳. انسان به عنوان خلیفه خدا برای سعادت بیش‌تر باید به تعالی طبیعت کمک کند.

ششم) مجازات مجرمین در زمینه منابع طبیعی و اطلاع رسانی به جامعه از طریق رسانه‌های جمعی نیز پیشنهاد می‌شود.

منابع

- Abubakr, B, Abdullatif El-S, Mohamad Al-G, and Mawil S (2006). Environmental Protection in Islam. 1. [In English].
- Akbari-Rad, T. (1392). The role of Islamic teachings in reducing environmental crises, Ecology, Year 39, Issue 1. 81 – 79-74.
- Al-Jaziri, A. (1975). Jurisprudence on the Four Schools of Thought, Dara-Hiyaa al-Turah al-Arabi. 212.
- Amadi, A. (1360). Gharr al-Hakam, Tehran, University of Tehran. 447.
- Bourdeau P (2004). The man-nature relationship and environmental ethics. Journal of Environmental Radioactivity. 72: 9-15. [In English].
- Farooq, H (2006). Islam: Environmental Protection, Pakistan Ecology Council at the Karachi Hall, Lahore High Court Bar Association. 7. [In English].
- Ghanimi Zaldin, A. M. (1369). Islamic Environmental Education and Protection of the Marine Environment from Pollution, Arab Education, Culture and Sciences Organization. 73 (In Persian).
- Halm-Sarsht, P.; Del-Pisheh, A. (1382). Principles and Fundamentals of Environmental Health, Tehran, Chehr Publishing House. 11 (In Persian).
- Hanley, N; Jason F. Shgren; Ben W (1997). Environmental Economics in Theory and Practice. 1 - 13. [In English].
- Kaviani-Rad, M. (2010). Spatial Analysis of Environmental Hazards and Ecological Crises in Iran, Policy Studies Quarterly, Year 13, Issue 2. 33-58 (In Persian).
- Khaled, F. (1999). Islam and the Environment, translated by Esmaeil Haddadian Moghadam, Astan Quds Razavi. 37-38 (In Persian).
- Majlisi, M. B. (1413 AH). Bihar-ol-Anwar, Beirut, Dar-ol-Azwa. 81 (In Persian).
- Mohammadi, N.; Babaei, F.; Mohammadi, A.; Hayat Ghayb, D. (2019). A study of the status of environmental education in Iranian environmental NGOs, Volume 22, Issue 1, Serial No. 92. 402-391 (In Persian).
- Mohammadloo, M.; Saad-al-Din, A.; Mohammadi, H. (2010). The Role of Religious Teachings and Institutions in Comprehensive Watershed Management and Providing Solutions, Quarterly Journal of Studies on the Iranian Islamic Progress Model, Volume 8, Issue 2. 402 (In Persian).
- Nabavi, A.; Shahriari, M. (2014). Religion, Ethics and Environment. Man and Environment Journal. Issue 29. 80-69 (In Persian).
- Nahj al-Balagha
- Najafi, M. H. (1988). Jawaher al-Kalaam fi Sharh Sharaye' al-Islam, Qom, Al-Muktabat al-Islamiyya, Volume 2. 67-66 (In Persian).
- Nasr, H. (2018). The Need for Holy Knowledge, Translated by Hassan Miandari, Taha Cultural Institute). 219 (In Persian).
- Paghfour Maghrib, H. (1388). Environmental Ethics from the Perspective of Islam, Quarterly Journal of Medical Ethics, Year 3, Issue 8. 23- 19- 18-17-12 (In Persian).
- Papli Yazdi, M. H. (1374). The importance of the environmental issue, Quarterly Journal of Geographical Research, Issue 36. 12.

Pour-Ahmad, A.; Heydari, R. (1395). A study of environmental pollution in the countries of the Islamic world, *Quarterly Journal of Political Research of the Islamic World*, Year 6, Issue 1. 166-165.

Quran Karim

Sadreddin Shirazi, M. A. (1383). *Al-Hikmah al-Mutawaliyyah fi al-Asfar al-Arba'ah*, Tehran, Sadra Islamic Hikmat Foundation, Volume 3. 117 (In Persian).

Salehi, S.; Imamgholi, L. (1992). An Experimental Study of the Relationship between Environmental Awareness and Behavior, *Bi-Quarterly Journal of Iranian Social Issues*, Kharazmi University, Year 3, No. 1. 121-147 (In Persian).

Sheikhi, M. T. (1980). *Urban Sociology*, Tehran, Publication House. 63-64 (In Persian).

Soltani, M. (1999). Tourism and the Environment (Facts and Signs), *Quarterly Journal of Environmental Science and Engineering*, No. 32. 27 (In Persian).

Tabarsi, F. (1412). *Majm al-Bayan fi tafsir al-Quran*, Beirut, Arab History Institute, Volume 4. 533 (In Persian).

Tabatabai, M. H. (1383). *Al-Mizan fi tafsir al-Quran*, Al-Jama'ah al-Mudrasin Baqum al-Musharifa, Islamic Publishing Institute. 333 (In Persian).

Tusi, M. H. (1415 AH), *Amali*, Qom, Imam Hadi Institute. 20 (In Persian).

Yakhshaki, A. (2002). *Understanding, Protecting and Improving the Environment of Iran*, Tehran, Jihad Agricultural Higher Scientific-Applied Education Institute. 15 (In Persian).

Zacks, A.; Lisan, B. (1994). *Ecology and Philosophy of Development*, translated by Seyyed Hamid Nouhi, Kian Cultural Institute, first edition. 58-59 (In Persian).

The Environment and Its Protection from the Perspective of Religious Teachings

Hossein Mohammadi

Member of the Faculty of Islamic Studies, University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran

(Received: 2024/07/05

Accepted: 2023/11/01)

Abstract

In religious teachings, man, as the highest of creatures, needs a healthy environment for his growth and exaltation. This research seeks to describe the descriptive-analytical method of the environmental landscape in Islamic teachings and to provide effective solutions for environmental protection. Therefore, the research hypothesis is that many teachings of the holy religion of Islam and other religions regarding the universe and nature, especially the environment, have been included and mentioned as one of the divine blessings and its preservation and proper use have been emphasized. The findings show that the revealing religion of Islam has correctly stated commands and rulings regarding the environmental landscape. In the Islamic perspective, the earth is the property of God and man is God's representative on earth. The prerequisite for man's representation on earth is obedience and acceptance of the burden of divine trust. In the Islamic perspective, humans have the duty to provide conditions for peace, education, and order to nature and wildlife and to protect them with the necessary and sufficient knowledge. It is concluded from this research that humans need a lot of awareness and education in recognizing and understanding the environment so that they can understand the real and fundamental connections with the environment. Man, as the divine vicegerent, cannot deal with and use the environment around him in any way he wishes, and in order to create a desirable environment, awareness and education of the members of society seem to be important and necessary.

Keywords: Islam, Environment, Human, Environmental ethics.

* Corresponding author:

DOI: 10.22034/eiat.2025.217697

Email: hmohammadi45@gau.ac.ir